

Poľnohospodárstvo

Vývoj poľnohospodárstva

Hlavným zamestnaním a častokrát jediným zdrojom obživy slovenského ľudu bolo poľnohospodárstvo. Jeho história je bezprostredne spätá s celkovým historickým vývojom spoločnosti a územia v podstatnej miere ovplyvnená i prírodnými podmienkami. V najranejších obdobiach osídlenia sa väčšina obyvateľstva zaoberala zväčša chovom dobytky a pestovaním plodín. Pôda sa získavala vyklčovaním lesných porastov alebo horských polôh, kde obyvatelia žili v chotárných spoločenstvách ešte bez konkrétne ohraničenej pôdy. V hornatých oblastiach sa pôda kyprila motykou, v nižších polohách sa pole rozorávalo pluhom a radlicou. Úroda bola mala, neraz iba dvojnásobná. Nepravidelne hnojenie oráčin a jesenne pasenie dobytky nestačilo vrátiť pôde odčerpané živiny. Prevládal dvojpoľný hospodársky systém, pri ktorom polovica pôdy ostávala každoročné úhorom. Malo výnosné polia ležali prielohom aj viac rokov. Hlavnými obilninami boli raz a ovos, menej jačmeň. Obilie sa mlátilo cepmi, alebo snopy sa vymlátili prehnáním dobytky.

Od konca 13. storočia územie CHKO osídľujú valasi a iní kolonisti a domáce obyvateľstvo. Koncom 14. storočia je hospodársky vhodná pôda už zväčša osídlená, čo súvisí s populačným vzrastom obyvateľstva. Príchodom cudzích kolonistov, ktorí prišli z hospodársky vyvinutejších oblastí, znamenal používanie technicky vyspelejších výrobných procesov. Okrem stoličnej správy sa v 14. storočí vytvorili panstva - domínia. Boli to menšie územné celky, ale vzhľadom na hornaté územie boli rozsiahlejšie ako inde. Sídлом panstva býval spravidla hrad.

História poľnohospodárstva prevažnej väčšiny územia CHKO je v tomto období spätá s históriou Muránskeho hradu, postaveného ešte pred rokom 1271. Hrad plnil okrem iného aj strážnu funkciu, nakoľko územie Muránskej planiny bolo súčasťou kráľovského Zvolenského lesa („sylvae ferrarum“). V 14. storočí majitelia panstiev hľadali nové zdroje príjmov z pôdy. Začali sa osídľovať aj plochy kráľovského Zvolenského lesa. Spišskí šľachtici HILBRAND a ELIÁŠ, na základe zmluvy s majiteľmi muránskeho panstva uzavretej v roku 1321, sa mali postarať o osídlenie horehronskej a muránskej oblasti, patriacej panstvu Muráň. V tomto období sa popri dvojpoľnom systéme používa i trojpoľný. Nová orná pôda sa získava ďalej klčovaním lesov. Taktiež dochádza k odpredaju prebytkov poľnohospodárskych výrobkov, ktoré sa odvážajú na vozoch na mestské trhy. Na Gemeri sa už v rannom stredoveku začína masovo rozvíjať furmanstvo. Furmani z Gemera zásobovali svojimi tovarmi celú Dolnú zem. Z Muránskej doliny vozili tovar po 16 cestách. Z poľnohospodárskych výrobkov sa na Dolnú zem vozilo ovocie, med, slivovica, bryndza, plátno a pod. Naspäť privážali obilie, múku, masť, slaninu, soľ. Feudáli udeľujú novým osadníkom „lehoty“ (napríklad názov obce Muránska Lehota), čo znamenalo oslobodenie od niektorých poddanských dávok a povinností na určitú dobu - lehotu. Veľký význam pre osídlenie územia má v tomto období tzv. valašská pastierska

kolonizácia, ktorá podstatne zasiahla do vývoja územia. Prvé skupiny Valachov sa objavujú vo východoslovenských stolicích v 14. storočí. V priebehu 15. storočia su valašskí kolonisti v Gemeri a na hornom Pohroní. Prvé písomné správy o Valachoch v Gemeri sú v listine kráľa Žigmunda z roku 1426. Valachov, ktorí boli pastieri oviec a kôz, pozývali feudáli na svoje panstva, aby tak využili hospodársky neobrábané horské pasienky. Za používanie pozemkov odvádzali feudálovi tzv. dvadsiatok, zo sto oviec alebo kôz päť jahniat ročne, ďalej dávky syra a pod. Povodne mali Valasi mnohé privilégia. Neplatili cirkevný deviatok, ani štátnu daň (boli pravoslávni), neboli povinní robotami, ale namiesto toho boli povinní chytať zbojníkov, strážiť horské priechody alebo obchodné cesty. Pochádzali z rumunskej etnickej oblasti, neskôr nadobudla prevahu ukrajinská národnosť (Rutheni, Rusini). Kolonizácia na valašskom práve prebiehala intenzívnejšie v 16. a 17. storočí, kedy už valašská kolonizácia na Slovensku splyva s domácou roľníckou, tzv. kopaničiarskou kolonizáciou. Valasi sa postupne poslovenčili, avšak v obciach na hornom Hrone sa až podnes zachovali niektoré prvky poľštiny, ukrajinčiny i východoslovenských nárečí v názvoch hor, vrchov, potokov i pastierskej terminológii.

V daňových registroch muránskeho panstva z roku 1551 medzi deviatimi obcami, ktoré platili valašskú daň je i obec Muránska Zdychava. Z historických prameňov vyplýva, že v 16. storočí tu boli iba Valasi. Valašska daň pozostávala: od sto starých oviec dve ovce, od sto jahniat dve jahňatá, jeden kus filcu (pokrovec, vlnená prikrývka na koňa), jedna gurtňa (popruhy) a dve hrudy syra.

V obci Muránska Dlhá Lúka v roku 1636 tvorili Valasi asi polovicu obyvateľstva, usadzovali sa tu po skupinách. Postupne obsadzovali určité časti chotára, kde popri pasení oviec pestovali obilie na pôde získanej kľčovaním lesa nazývanej „kopan“. Historické materiály nám dokazujú valašskú kolonizáciu i v obciach Muráň a Muránska Lehota. Valasi v Gemerskej župe nemali do roku 1605 svoje práva dane písomne, ale uchovávali si ich tradíciou. Vyrubovali lesy, aby rozšírili pastviny. Mladé porasty spásali ovce, kozy i dobytok. Keď feudál obmedzil počet i práva Valachov, malo to za následok pokles stavu oviec. Za sto rokov poklesol stav oviec na Muránskom panstve desaťnásobne. Valasko-pastierske zamestnanie zaniklo na začiatku 18. storočia splynutím Valachov s domácimi roľníkmi. Namiesto chovu oviec sa začali venovať chovu dobytka a popri ňom si držali 20-50 oviec. Získaním kopanicovej pôdy začali pestovať menej náročne obilniny a od 18. storočia zemiaky. Splynutie však nebolo úplne.

V horských oblastiach Gemera a Malohontu je niekoľko obcí, ktorých osídlenie a spôsob hospodárenia sa výrazne odlišoval od iných. Sú to Klenovec, Tisovec, Rimavská Pila, Ratkovská Zdychava, Ratkovské Bystré, Filier, Muránska Zdychava a Muránska Huta. Zvláštnosť týchto obcí z hľadiska hospodárenia i osídlenia spočívala v tom, že poľnohospodár mal dom, často aj s poľnohospodárskymi budovami v dedine, ale poľnohospodárska pôda, oráčiny, lúky, pastviny a niekedy aj

kúsok lesa ležali vo vrchoch. Na tomto poľnohospodárskom celku gazda postavil poľnohospodársky objekt, stajňu, a to buď samotnú alebo spojenú so senníkom, stodolu s humnom (tokom) a chlievcami a malé obydlie pre ľudí. Dom a hospodárske objekty v dedine navštevovali len občas, pretože väčšina práce sa sústredila pri stodolách - „kolešniach“.

Na Horehroní je charakteristické hnojenie odľahlých kopanicových polí hnojom z maštali na poli. Dobytok sa zatvára na zimu v poľných maštaliach, kam sa presťahuje celá rodina, čím sa tieto objekty (tzv. poľné stodoly skladajúce sa z maštale pre dobytok, stodoly pre krmivo a koliby pre ľudí) stávajú zimným filiálnym hospodárstvom. Tým, že dobytok zimoval pri stodole, produkoval hnoj priamo na poli a nebolo ho potrebné vyvážať z dediny do vrchov. Ďalšou prednosťou bolo, že seno sa nemuselo zväzať do dediny. Taktiež sa využili pasienky, pretože dobytok sa pásol až do zimy. Tento spôsob ušetril obyvateľom i dobytku veľa fyzickej námahy. Hlavným problémom pri chove dobytku bol boj o pastviny najmä s grófom KOHÁRYM, neskôr COBURGOM, čo sa nezlepšilo ani za Prvej Čs. republiky, kedy pasienky spravovali Štátne lesy.

V druhej polovici 18. storočia feudálne nevoľnícke vzťahy si vynútili reformu, tzv. tereziánsky urbár. Progresom bol i patent o zrušení nevoľníctva v Uhorsku v roku 1785. Jediným prameňom obživy obyvateľstva však naďalej ostáva poľnohospodárstvo - pestovanie obilnín a chov dobytku. Pestovali sa predovšetkým raž, jačmeň, ovos, proso a pohánka, ktoré boli dôležitou súčasťou ľudovej stravy. V záhradách sa pestovali najmä kapusta, fazuľa, mak. Zemiaky boli v tomto období malo známe. Ľud mal k nim dlho nedôveru, ale hladové roky na konci storočia prospeli k ich širšiemu užívaniu. Ľan, konope a vlna boli základne suroviny pre zhotovovanie odevu. Chov dobytku bol často jediným zdrojom príjmov. Vcelku prevládal chov volov nad chovom koní, ako dôsledok vojen z predchádzajúcich storočí. To bolo pre poddaných výhodnejšie, pretože armáde volsky záprah nevyhovoval. Chov oviec bol rozšírenejší ako dnes, bol však na nízkej úrovni. Pri pasienkovom chove dobytku bol nedostatok hnoja. Sialo sa ručne, semeno sa zhŕňalo drevenými bránami alebo haluzami. Žalo sa kosákom, aby ani zrníčko nevyšlo nazmar. Potom sa obilie mlátilo cepmi, alebo ho vydupával dobytok do neskorej jesene. Keď prišli neúrodné roky alebo pohromy (ľadovec, požiare), celé oblasti postihoval hladomor.

Vyst'ahovalecká horúčka v 18. storočí postihla i Gemerskú a Hontiansku stolicu a pokračovala i v 19. storočí. V Tisovci sa v roku 1720 udáva 66 domácností, z čoho bolo 48 poddanských. Vykonávali sa obvykle poddanské práce: oranie, úhorenie, kosenie, žatva, vozenie hnoja a podľa panskej potreby i ďalšie práce. Podľa urbárskej regulácie boli poddanské povinnosti obce predpísané takto: počet dní roboty so záprahom 3 237, peši 7 362, činža za domy 186 zl., deviatok platiť zo všetkej úrody vrátane ľanu, 622 holb masla, 1 244 kusov kureniec, 747 kusov vajec.

Muránske panstvo patriace grófovi IGNÁCOVI KOHÁRYMU už pozostávalo z 23 dedín a jedného mestečka.

Tabuľka 19 udáva štruktúru feudálnej držby v niektorých obciach Muránskeho panstva v čase zavedenia nového urbáru v roku 1773.

Obec	Počet sedliakov	Rozloha poľnohospodárskej pôdy v ha	Výška peňažnej renty v zlatkách
Heľpa	106	251	498
Pohorelá	98	245	507
Závadka n/Hronom	56	218	354
Muránska Dlhá Lúka	55	241	350
Muráň	35	184	359
Muránska Lehota	16	87	116
Revúčka	15	55	138
Muránska Zdychava	22	90	209
Muránska Huta	10	22	364
Polomka	112	490	—
Šumiac	50	345	—

Kde panstvo žiadalo viac robôt, bola nižšia peňažná renta a naopak. Jednotlivé dediny museli vykonávať rôzne roboty, týkajúce sa poľnohospodárstva. Napríklad Heľpa: postaviť 5 vozov pod jačmeň, 4 pod víno... Muráň: priviesť 150 meríc jačmeňa, postaviť 9 - 10 povozov na víno, vydržiavať dva povozy pre potreby miestneho pivovaru... Muránska Dlhá Lúka: postaviť 5 vozov pod jačmeň, 7 - 8 na víno, 45 pluhov do Muráňa na oračku, 16 vozov na vozenie hnoja, žita alebo ovsa, vykonať práce okolo kosenia lúk a zväžania sena a pod.

V tomto období dochádza ku prechodu od trojpoľného úhorového hospodárenia k striedavému osevnému systému. To však znamenalo pre poddaných ďalšie zvýšenie dávok a vykorisťovanie, v dôsledku čoho pospolitý ľud nemal o tieto novoty záujem. Naďalej ostala zemepanská stolica, dereš a palicovanie. Priemyselná revolúcia a rozvoj železiarstva v 19. storočí znamenal čiastočne i zlepšenie poľnohospodárskej techniky, avšak v horských oblastiach nedošlo k podstatným zmenám. Napríklad obilie na Muránskej Zdychave sa žalo kosákmi ešte po prvej svetovej vojne a železný pluh sa začal používať až po roku 1945.

Oslobodením pre väčšinu roľníkov bol zákon o zrušení poddanstva, ktorý sa však nevzťahoval na neurbársku pôdu, kopanice a zmluvnú pôdu. Dochádza k triednym konfliktom medzi bývalými poddanými a zemepánmi, ako dôsledok toho, že roľníctvo sa zbavovalo feudálnych pút. Hlad a vystaňovaleckú horúčku priniesla i éra kapitalizmu. Štruktúru hospodárskych zvierat a ich počty nám udáva prehľad stavu z obce Heľpa v roku 1830: 216 koní, 195 volov, 201 kráv, 125 ks jaloviny, 303 oviec a 59 ošípaných. V Pohorelej to bolo 425 koní, 376 volov, 324 kráv, 146 jaloviny, 721 oviec a 173 ošípaných.

V 20. storočí dochádza k poklesu pracujúcich v poľnohospodárstve. Pred 1. svetovou vojnou väčšinu slovenského roľníctva tvorili drobní roľníci, ktorí ťažko vyžili z vlastného hospodárstva a boli nútení privyrábať si námezdnou prácou. Na veľkostatkoch dochádza k zdokonaľovaniu výrobných techník a mechanizovaniu poľnohospodárskych prác. Objavujú sa prvé parné pluhové stroje, mlátačky na parný pohon, žacie stroje... Taktiež prvé používanie priemyselných hnojív. Klesajú plochy úhorov. Výrazne sa rozšírilo pestovanie zemiakov, jačmeňa, ďateliny. Dochádza k poklesu

chovu oviec a zvyšuje sa stav hovädzieho dobytku. Sústava veľkostatkov mala ťažké dôsledky pre sociálne postavenie slovenského roľníctva, ktoré sotva vedelo užiť svoje rodiny. Výkyvy cien na trhoch, daňová politika, neúroda, živelné pohromy znamenali zánik drobných hospodárstiev. Sluhovia, bíteši a poľnohospodárski nádenníci predstavujúci takmer polovicu obyvateľstva dedín patrili k najhoršie platenej pracovnej sile v Uhorsku, ktorí museli hľadať prácu doma i v zahraničí. Boli to však i otázky národnostné, nakoľko veľkostatky na Slovensku boli skoro výlučne v rukách maďarskej vládnucej triedy.

I za prvej Čs. republiky obyvateľstvo bolo ešte priamo alebo nepriamo závislé od poľnohospodárstva. Hornaté kraje boli závislé na odbyte živočíšnych produktov a nákupe obilia. Pozemková reforma v podstate nepriniesla podstatné zlepšenie. Silný dopad mala i veľká hospodárska kríza najmä na Horehroní, kde sa organizujú demonštrácie a hladové pochody. V Horehronských dedinách bola veľká bieda, nedostatok potravín, obyvatelia boli zadĺžení a sužovali ich exekúcie. Pred druhou svetovou vojnou sa dostáva do popredia boj za sociálne podmienky roľníkov, za ich zbavenie od dlžôb a o zabratie a rozdelenie všetkej pôdy nad 50 ha. Počas druhej svetovej vojny roľníci odmietali predávať svoje výrobky za nízke úradné ceny, preto vláda musela postupne zaviesť prídelové hospodárstvo. Po februárovom „víťazstve“ pracujúcich v roku 1948 a najmä po IX. zjazde KSC sa začala socializácia poľnohospodárstva. V roku 1952 vzniklo JRD v Tisovci, ktoré bolo v roku 1971 zlúčené s JRD Rimavská Píla; v roku 1958 JRD Revúca, ktoré bolo v roku 1973 zlúčené s JRD Muráň a JRD Revúčka.

Na Horehroní bolo v roku 1950 založené JRD Závadka nad Hronom, neskôr v roku 1962 prevzal poľnohospodársku výrobu Štátny majetok; v roku 1972 bolo založené JRD Beňuš, ktoré sa zlúčilo v roku 1973 s JRD Braváčovo. V roku 1973 JRD Heľpa. V roku 1974 JRD Pohorelá a v roku 1975 JRD Šumiac. JRD Brezno vzniklo v roku 1949, obce Michalová a Pohronská Polhora, ležiace v území CHKO Muránska planina, boli k nemu pričlenené až v roku 1973.

STAV VYUŽÍVANIA POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNEHO FONDU V 70 - 90 ROKOCH

VÝROBNÉ PODMIENKY

Celková výmera poľnohospodárskeho pôdneho fondu v chránenej krajinej oblasti a v ochrannom pásme je 12 718 ha, čo je 22 % celkovej rozlohy územia. Prevažná časť (okolo 80 %) poľnohospodárskeho fondu je sústredená v ochrannom pásme. Väčšina poľnohospodárskeho pôdneho fondu v CHKO je zaradená do zemiakárskej oblasti. Všetky poľnohospodárske podniky na Horehroní patria do podoblasti jačmenno - krmovinársko - zemiakárskej. Pozemky patriace JRD Brezno v rámci zemiakárskej oblasti su zaradené do podoblasti krmovinársko - jačmenno - zemiakárskej a v malom zastúpení i do podoblasti jačmenno - kr-

Prehľad o výmere poľnohospodárskeho pôdneho fondu v CHKO
Muránska planina

Tabuľka 20

	Orná pôda	Záhrady	Ovocné sady	Lúky	Pasienky	Poľnohospodárska pôda spolu
	ha					
Vlastná CHKO	200,5	14,7	1,7	729,0	1 535,4	2 481,3
Ochranné pásmo	946,6	211,3	37,1	3 040,0	6 001,9	10 236,9
Spolu	1147,1	226,0	38,8	3 769,0	7 537,3	12 718,2
Vlastné CHKO podľa okresov						
Banská Bystrica	0,3	0,2		50,1	89,9	140,5
Rimavská Sobota	186,6	13,4	1,7	546,8	998,3	1 746,8
Rožňava	13,6	1,1	—	132,1	447,2	594,0
Ochranné pásmo podľa okresov						
Banská Bystrica	681,3	55,1	14,5	1 789,0	2 962,9	5 502,8
Rimavská Sobota	15,8	87,9	22,1	485,5	1 670,8	2 282,1
Rožňava	249,5	68,3	0,5	765,5	1 368,2	2 452,0

movinársko - zemiakárskej. Pozemky patriace JRD Revúca su zaradené do jačmennej oblasti, do podoblasti krmovinársko - ovseno - jačmennej a len vo veľmi malom zastúpení do podoblasti krmoviaro - pšenično - jačmennej. Pozemky JRD Tisovec patria do pšeničnej oblasti, do podoblasti d'atelinovo - jačmenno - pšeničnej. Celkove prevažuje pestovanie krmovín, zemiakov a intenzívnejšia živočíšna výroba. Poľnohospodárska činnosť sa vykonáva podľa zásad pre horské a podhorské obce. Poľnohospodársky pôdny fond sa vyznačuje nízkym zornením a veľkou výmerou trvalých trávnych porastov, napríklad Štátny majetok Závadka n/Hronom má štyrikrát toľko lúk a pasienkov ako ornej pôdy, čo je typické pre cele Horehronie. Len o málo priaznivejšia je situácia na JRD Brezno, kde je tento pomer zhruba 1 : 3. V JRD SNP Revúca je z 2 834 ha iba 360 ha ornej pôdy. Najnižší stupeň zornenia v okrese Rimavská Sobota má JRD SNP Tisovec 4,4 %, trvalé trávne porasty sú zastúpené na 94,6 %, z 3 801 ha poľnohospodárskeho pôdneho fondu je tu iba 175 ha ornej pôdy. Väčšina poľnohospodárskej pôdy sa využíva na trvalé trávne porasty. Na zintenzívnenie poľnohospodárskej výroby bolo vykonané množstvo melioračných zásahov (JRD Šumiac, JRD Heľpa, JRD Pohorelá, ŠM Závadka n/Hronom, JRD Tisovec a iné). Zúrodnenie prevažne pozostávalo z terénnych úprav, ako je odstránenie krovia a stromového porastu, odstránenie skál a kamenia, odstránenie niektorých medzí, zarovnanie terénnych depresíí alebo hĺbkové kyprenie pôdy. Z agromelioračných úprav to napríklad boli: úprava pôdnej reakcie, hnojenie priemyselnými hnojivami a osiatie trávnu zmesou. V menšej miere išlo aj o odvodnenie pozemkov (JRD Brezno, JRD Heľpa, JRD Šumiac, ŠM Závadka n/Hronom) a ich následne zúrodnenie po odvodnení. V niektorých prípadoch sa objavuje potreba rekonštrukcií meliorácií. Z dôvodu odvodňovania poľnohospodárskej pôdy uskutočňuje sa i úprava toku potoka Rohozná (JRD Brezno), prípadne sa plánuje s úpravami toku Muráňky a Lehotského potoka. V štruktúre hrubej poľnohospodárskej produkcie môžeme stanoviť poradie jej jednotlivých zložiek: produkcia mlieka, produkcia sena, produkcia mladého

hovädzieho dobytku, produkcia výkrmového hovädzieho dobytku a nakoniec produkcia zemiakov a obilnín. Hrubá poľnohospodárska produkcia na 1 ha poľnohospodárskej pôdy u poľnohospodárskych podnikov sa pohybuje od 3998 do 5000 Kčs. V JRD Revúca je ekonomicky najvýhodnejšia produkcia hustosiatych obilnín (pšenica, raž, jačmeň), ďalej produkcia zemiakov, produkcia krmovín na ornej pôde a nakoniec produkcia z lúk a pasienkov. V živočíšnej výrobe je na prvom mieste chov oviec, potom odchov mladého dobytku a napokon chov dojníc.

V JRD Tisovec prevažuje produkcia obilnín nad produkciou zemiakov a nakoniec sú to krmoviny na ornej pôde. Na prvom mieste je tu produkcia mlieka a vysokoteľných jalovíc, ďalej chov oviec a pestovanie obilnín a zemiakov. U Horehronských poľnohospodárskych podnikov prevažuje chov hovädzieho dobytku (dojnice, výkrm mladého dobytku a mliečnych teliat) a produkcia krmovín, chov oviec a v menšej miere produkcia zemiakov, obilnín a ľanu.

RASTLINNÁ VÝROBA

Vzhľadom na drsné klimatické podmienky, málo až veľmi málo produkčne poľnohospodárske pôdy a veľkú vertikálnu sklonitosť je charakter poľnohospodárskej výroby krmovinársky s vysokým zastúpením trvalých trávnych porastov. Väčšina poľnohospodárskej pôdy patrí do kategórie horskej a len nepatrné percento do kategórie podhorskej. Svahovitosť, štrkovitosť, kamenitosť, nerovnomerná hĺbka pôdy a klimatické činitele ovplyvňujú jej celkovú nízku úrodnosť. V posledných desaťročiach v dôsledku prirodzeného náletu lesných drevín na degradovaných trávnych porastoch vznikli poľnohospodársky málo výnosné plochy, nevhodné pre poľnohospodársku veľkovýrobu. Všetky poľnohospodárske podniky ležiace v CHKO patria do typu rastlinnej produkcie s veľmi malou produkciou, subtypu s veľmi malou až malou efektívnosťou priamych materiálových nákladov. Na pozemkoch so značnou svahovitosťou nie je možné používať ťažké poľnohospodárske mechanizmy. Vzhľadom na to, že prevažuje rastlinná výroba, poľné práce sú náročné na pracovne sily i mechanizmy. Rezervy sú predovšetkým v agrotechnike, v starostlivosti o pôdu. Produkčná schopnosť lúk nie je však plne využitá. Je potrebné zlepšiť ich výživu i mechanické ošetrovanie. Snahou je, aby aspoň časť porastov sa kosila dva razy do roka. Dochádza k scelovaniu honov do väčších celkov, sú vypracované plány výživy pôdy organickými hnojivami a osevné plány. Len asi 10 % (TTP) možno hodnotiť ako intenzívnejšie využívané, zvyšok je zaradený v I. až III. stupni intenzity. Preto sa v poslednom desaťročí venuje veľká pozornosť investičnému i neinvestičnému zúrodňovaniu pôd. Od roku 1975 sa začali plánovite realizovať akcie neinvestičného zúrodňovania pôdy. V horských oblastiach boli v ochrannom pásme CHKO uskutočnené rekultivačné zásahy v pomere dve tretiny na TTP a jedna tretina na ornej pôde. Na ornej pôde sa pestujú obilniny (pšenica zimná, raž ozimná, jačmeň jarný, ovos), krmoviny, ľan, z okopanín zemiaky. Výnosy obilnín sú však nízke, lepšie sa daria krmoviny na ornej pôde.

ŽIVOČÍŠNA VÝROBA

Územie CHKO Muránska planina patrí do mäsovo - mliečnej oblasti s prevahou produkcie výkrmového dobytka a kráv v oblasti Horehronia, Michalovej a Pohronskej Polhory a s prevahou produkcie oviec a kráv v oblasti Revúcej a Tisovca. Ide o typ živočíšnej výroby s veľmi malou produkciou, okrsky s veľmi malou až malou intenzifikáciou. Tradičný je chov dobytka, oviec a koni. Zaťaženosť pozemkov hospodárskymi zvieratmi je nízka, nižšia ako bola v minulosti. Chov hovädzieho dobytka má prioritne postavenie. JRD Revúca má 995 kusov, z čoho je 423 kusov dojnic, 8 býkov a 562 kusov mladého dobytka. Ustajnenie zvierat je v dobrých podmienkach, na pevných stojiskách. V JRD Tisovec je to 1800-2200 kusov so zameraním na produkciu mlieka a chov vysokoteľných jalovíc. JRD Tisovec patrí medzi špičkové poľnohospodárske podniky okresu Rimavská Sobota, okrem iného i vo výrobe mlieka. Ustajnenie je prevažne na pevných stojiskách, u 640 kusov ide o úspornú podstielku a u 160 kusov je roštové státie. JRD Brezno, ktoré zasahuje do CHKO iba okrajovo, má v území CHKO 150 kusov jalovíc (prechodne cez leto) a 700 kusov mladého dobytka, kde je roštové státie (bezstelivová prevádzka). U Horehronských poľnohospodárskych podnikov ide prevažne iba o prechodné stavy hovädzieho dobytka, nakoľko sú využívané i pozemky v susednom národnom parku Nízke Tatry. V JRD Šumiac je to okolo 80-100 kusov jalovíc, JRD Heľpa asi 150 kusov, JRD Beňuš 506 kusov mladého dobytka (roštové státie). VŠM Závadka n/Hronom je 432 kusov, 74 kusov výkrmných býkov a 900 kusov mladého dobytka ustajneného vo vhodných objektoch s pevným státiom, u mladého dobytka s hlbokou podstielkou.

Celkove na Horehroní prevažuje pinzgavský dobytok, s výnimkou JRD Beňuš, kde je i slovenský strakatý dobytok. V JRD Tisovec a JRD Brezno je tiež slovenský strakatý dobytok. Využíva sa tradične voľné pasenie. Správa CHKO vydala niekoľko súhlasných stanovísk k vybudovaniu oplôtkového pasenia (JRD Tisovec, JRD Klenovec a ďalšie). Kooperácia v chove jalovíc medzi nížinnými a tunajšími horskými poľnohospodárskymi podnikmi sa neuskutočňuje.

Tradičný chov oviec umožňuje efektívne využívať aj ťažšie prístupné horské pozemky. V JRD Revúca je stav oviec 2216 kusov. V samotnej ovčej farme v Muránskej Dlhej Lúke (1500 kusov) je roštové státie, inde su ovčiny s hlbokou podstielkou. Zaoberajú sa tu i chovom plemenných baranov (65 kusov), ako i produkciou barančekov do jedného roka pre aukčné účely (80 kusov). Na vysokej úrovni je chov oviec v JRD Tisovec, kde každoročne produkujú pre aukčné trhy kvalitný plemenný materiál. Celkový stav oviec sa pohybuje od 2600 do 3000 kusov, z čoho je 100 kusov plemenných baranov. Ovce su ustajnené v ovčinoch s hlbokou podstielkou. JRD Brezno má v území CHKO umiestnených 1350 až 1500 kusov oviec bez trvalého ustajnenia. Štátny majetok Závadka n/Hronom má stav oviec asi 1400 kusov. U ostatných Horehronských poľnohospodárskych podnikov ide o prechodné umiestnenie oviec. Najrozšírenejším chovným plemenom je zušľachtená valaška s kombinovanou úžitkovosťou - mlieko, syr, vlna. U niektorých JRD sa ešte ponecháva na dožitie plemeno cigaja (JRD Revúca).

Z ostatných druhov hospodárskych zvierat sa chovajú ešte v menšej miere ošípané. JRD Revúca má celkový stav 142 kusov. JRD Tisovec má matečník pre 25 kusov prasníc.

Chov koní v tejto oblasti spadá pod Správu Východoslovenských štátnych lesov, Lesný závod Revúca, na čo sa využíva časť trvalých trávnych porastov na lesnom pôdnom fonde. V menších počtoch su popri mechanizácii využívane konské záprahy i v poľnohospodárskej výrobe. JRD Revúca vlastní 12 kusov koní, JRD Tisovec 22, JRD Šumiac 6, JRD Pohorelá 6, JRD Heľpa 6, ŠM Závadka n/Hronom 14, JRD Beňuš 2, JRD Brezno 10 koní.

UŽÍVATELIA PODNEHO FONDU

Poľnohospodársky pôdny fond v území CHKO Muránska planina a jej ochrannom pásme sa kolektivizácia poľnohospodárskej pôdy neuskutočnila. Pre nepriaznivé prírodné podmienky tam dosiaľ nie je založené jednotné roľnícke družstvo a naďalej sa hospodári súkromne), JRD SNP Tisovec (k. u.: Tisovec, Rimavská Píla), JRD Brezno (k. u.: Pohronská Polhora, Michalová, Tisovec, Brezno, Čierny Balog), JRD Šumiac (k. u.: Šumiac), JRD Pohorelá (k. u.: Pohorela), JRD Heľpa (k. u.: Heľpa), JRD Beňuš (k. u.: Beňuš), JRD Klenovec (k. u.: Klenovec), ŠM Závadka n/Hronom (k. u.: Závadka, Polomka, Bacúch).

POLNOHOSPODÁRSKA VÝROBA A OCHRANA PRÍRODY

Poľnohospodárstvo je v území po lesníctve druhou najvýznamnejšou výrobnou činnosťou. Okrem plnenia výrobných úloh podstatne zasahuje i do tvorby krajinného prostredia, ekológie krajiny, ako i ochrany druhového bohatstva rastlinstva a živočíšstva chráneného územia. Štátna ochrana prírody nemá snahu obmedzovať poľnohospodársku činnosť. Jej cieľom je podpora optimálneho využívania poľnohospodárskeho pôdneho fondu, aby sa neznižovala jeho biologická hodnota, aby nedochádzalo k devastácii či erózii pozemkov, aby počty hospodárskych zvierat neprekračovali únosnú mieru, a nedochádzalo k znečisťovaniu vodných tokov. V súlade so zákonom o štátnej ochrane prírody je užívateľ povinný znášať obmedzenia, ktoré sú z hľadiska potrieb ochrany prírody nevyhnutné. V zásade ide o požiadavky, ktoré by mali byť spoločne poľnohospodárom i ochrane prírody. Spoločným záujmom je napríklad ochrana plôch náchylných na eróziu, alebo vylúčenie aplikácie priemyselných hnojív, ktoré svojím pôsobením ohrozujú existenciu rastlinných a živočíšnych spoločenstiev a v konečnom dôsledku i človeka samotného a pod. Je v súlade so záujmami ochrany prírody ak sa v plnej miere využívajú horské lúky, čím sa udržiava druhová pestrosť horskej flóry.

Na druhej strane však ich neobrábaním, alebo i nesprávnym melioračným zásahom je možné tieto vzácne druhy ohroziť, alebo zničiť. I reguláciou vodných tokov či technickými úpravami pozemkov je možné zničiť vzácne druhy rastlín i živočíchov. Spolupráca Správy CHKO so samostatnými poľnohospodárskymi podnikmi alebo i projekčnými

organizáciami je dobrá. Správu CHKO v zásade prizývajú na všetky akcie, prekonzultovávajú s ňou všetky závažné zámery a zohľadňujú jej požiadavky. Ide predovšetkým o tieto sféry záujmov:

- výbery lokalít pre poľnohospodárske stavby
- spolupráca pri vypracovávaní súhrnných projektov pozemkových úprav, projektov výstavby a realizačných dokumentácií
- dodržiavanie správnych postupov pri zúrodňovaní pozemkov
- výber pozemkov pre náhradné rekultivácie za záber poľnohospodárskej pôdy
- kontrola uskladňovania a aplikácie odpadov zo živočíšnej výroby z hľadiska ochrany povrchových i podzemných vôd pred znečistením - ochrana lokalít výskytu chránených a ohrozených druhov rastlín a živočíchov a významných krajínovotvorných prvkov.

Intenzívny rozvoj poľnohospodárstva podstatne podmieňuje zmeny poľnohospodárskej krajiny. Pozemkovými úpravami sa zväčšuje výmera honov, znižuje sa počet medzí a zmenšuje sa plocha rozptýlenej zelene. Následkom je zmena celkového krajinného rázu, väčšia náchylnosť na eróziu, zníženie hniezdnych i potravných možností pre vtáctvo a pod. Ide o veľkoplošné technické zásahy, ku ktorým sa priraduje chemizácia, súvisiaca s hnojením a ochranou poľnohospodárskych plodín. Pri dobrej spolupráci je však možné mnohým negatívam predísť. Vzorové sú napríklad projekty Agrostavu Banská Bystrica, pre ktoré je typický citlivý prístup, zohľadňujúci prírodné faktory, poľnohospodárske potreby i požiadavky ochrany prírody. K chybám dochádza skôr pri samotných realizáciách zámerov, keď sa nedodrží projektová dokumentácia.

Najviac problémov je s plochami, ktoré sú vedené ako poľnohospodársky pôdny fond, a však sú silné alebo úplne zarastené krovitou a stromovou vegetáciou, miestami až charakteru lesa. Okrem toho, že zúrodnenie takýchto pozemkov je veľmi nákladné, pri použití súčasnej technológie hrozí značne nebezpečie straty najúrodnejšej časti pôdy a niekedy i vznik následnej erózie. Obzvlášť náchylne na eróziu sú pozemky ležiace na Horehroní, ale i v oblasti Tisovca, Pohronskej Polhory a Michalovej. Intenzívny erozívny odnos pôdy sa prejavuje najmä na poliach oraných po spádnici. Súčasťou mechanizáciou, ktorou sú poľnohospodárske podniky vybavené, orné pôdy na svahoch nie je možné obrábať po vrstevnici. Napríklad v Pohorelskej Maši splachom z oranej pôdy po svahu bolo vyplavené 59 % častíc I. frakcie a 45 % častíc II. frakcie. V katastri obce Závadka bol v mieste najväčšieho spádu svahu stružkovou eróziou odnos oranej pôdy viac ako 60 m³ na ha vrchnej, teda najúrodnejšej zeminy. Na pasienkoch dochádza k plošnej erózii v miestach, kde je často prehánaný dobytok, a to už pri spade 10°. Okrem toho, že eróziou je odnášaná najkvalitnejšia časť pôdy, splavené pôdne častice zanášajú vodné toky, nádrže, cesty a spolu so splachmi priemyselných hnojív a pesticídov znečisťujú tečúce vody. Dochádza však i k ďalšiemu znečisťovaniu vodných tokov, a to v dôsledku nevyhovujúcich ustajňovacích objektov (najmä s bezpodstielkovým ustajnením zvierat), poľných hnojísk, skládok priemyselných hnojív alebo nezodpovedne aplikovaných leteckých postrekov a poprašovaním. Z hľadiska ochrany životného prostredia je

uskladnenie maštalného hnoja a močovky často nevyhovujúce. Pravidelne nevyvázaná močovka znečisťuje povrchové i podzemné vody. K zlepšeniu uskladnenia organických hnojív by malo prispieť budovanie spevnených poľných hnojísk s organizovaným uskladňovaním maštalného hnoja.

Problémy sú i pri výstavbe niektorých poľnohospodárskych objektov a zariadení, ktoré podstatne dotvárajú celkový krajinný ráz CHKO. Ich architektonická úroveň i umiestnenie často nezapadá do rámca veľkoplošného chráneného územia. Nevyužíva sa ani výsadba zelene, ktorá by tieto objekty vhodne dopĺňala a maskovala vo voľnej krajine alebo na hospodárskych strediskách.

Problémy sú i okolo škôd, ktoré sú spôsobené chráneným medveďom hnedým, vlkmi alebo rysom na hospodárskych zvieratách, pretože Správa CHKO býva prizývaná častokrát oneskorené, keď je už ťažko indentifikovať, čo spôsobilo úhyn zvierat. V sieti maloplošných chránených území sú zastúpené územia i na poľnohospodárskom pôdnom fonde. V chránenej krajinej oblasti je takouto len Štátna prírodná rezervácia Suché doly v katastri obce Tisovec.

nk

1. VOLOŠČUK I., ING., CSC., PELIKÁN V., ING., A KOLEKTÍV: Muránska planina chránená krajinná

oblasť. Bratislava: 1991. 57-59 s., 104-107 s., 163-175 s. ISBN -80-215-0164-2.

Str.57-59 -

V.Linkoš

Str.104-107 -

D.Magic Str.

163 -175 - E.

Gočál

*Pre účely tohto projektu spracovali Ing. Marian Meško a Ing. Katarína Mešková.